

2023-08-17

dnr 5.2.2-2023-1167

Naturvårdsverket

registrator@naturvardsverket.se

Yttrande enligt Esbokonventionen om pågående detaljplanering för Joma gruvor i Røyvik kommune, Norge

Sametinget i Sverige är både en statlig myndighet och ett folkvalt samiskt parlament med syfte att förbättra de svenska samernas möjligheter som urfolk att bevara och utveckla sin kultur. Sametingets uppgift är att medverka i samhällsplaneringen och bevaka att samiska behov beaktas – däribland renskötelsens intressen – vid nyttjandet av mark och vatten.

Ärendet

Sametinget har fått möjlighet att lämna synpunkter på förslaget till detaljreguleringsplan och hur den planerade gruvan vid Austre Hudningsvatnet i Røyvik kommune kan komma att påverka svenska intressen. Gruvverksamheten, oavsett vid dagbrott eller inte, kommer ge omfattande störningar på den samiska kulturen och renskötelsen i Sverige. Särskilt tillsammans Stekenjokkgruvan och transporter till och från Norge.

Det saknas beskrivning av den svenska renskötelsen, hur den bedrivs och hur den kan tänkas påverkas. Det framgår inte om dialog skett med samebyar. Det är också otydligt om konsekvenserna som är beskrivna i planen innefattar Stekenjokkgruvan.

Renskötelsen på svensk sida

På den svenska sidan är det marker som kan nyttjas året om som berörs, i första hand för Voernese sameby men det kan inte uteslutas att andra samebyar berörs. Markerna i Sametingets material är utpekade som uppsamlingsområden, trivselland, kalvningsland, brunstland, vår, försommar, sommar, förhöst, höst, förvinter, vinter och även anläggningar, flyttleder, svåra passager kan komma att påverkas. Särskilt känsliga tider på året är kalvning, kalvmärkning, brunst och vinterbete.

För att renskötelsen ska kunna bedrivas behövs olika årstidsbeten. Renen vandrar efter födan och olika betesområden används under olika årstider och förutsättningar. För att möjliggöra användandet krävs strategiska platser som flyttleder, svåra passager, uppsamlingsområden och rastbeten. Tillsammans skapar de strategiska platserna ett funktionellt samband. De funktionella sambanden skapar förutsättningar att bedriva rennäring i en sammanhållen årscykel. Ett krav för skydd av funktionella samband kan vara att renskötelsen inom ett område inte ska tillåtas bli störd av exploateringar i sådan omfattning att den sammanlagda effekten av exploateringarna leder till att den sammanhållna årscykeln hotas.

Čujuhus/adress

Box 90

981 22 GIRON/KIRUNA

Besöksadress: Adolf Hedinsvägen 58

Telefovdna/telefon

0980 - 780 30 (vx)

Org.nr.: 202100-4573**E-boasta**

e-post: kansli@sametinget.se

www.sametinget.se

Allmänt och enskilt intresse

Rennäringen är både ett allmänt intresse enligt miljöbalken 3 kap 5 § och ett enskilt intresse som medlemmarna i en sameby innehar enligt rennäringslagen (1971:437). Det allmänna rennäringsintresset innebär att mark- och vattenområden som har betydelse för renskötelsen ska så långt som möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt försvåra näringens bedrivande. Det enskilda rennäringsintresset sammanfaller ofta med och utgör en förutsättning för det allmänna rennäringsintresset. Renskötelsen vilar på urminnes hävd och sedvanerätt. Det anses vara av allmänt intresse att renskötsel kan fortsätta bedrivas inom samtliga samebyar. Det framgår både av förarbetena till grundlagsbestämmelsen i 1 kap 2 § 6 st RF och av miljöbalkens regler om rennäringen som ett riksintresse 3 kap. 5 § MB. Vidare ska enligt 2 kap 2 § 6 st. RF det samiska folkets möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv främjas.

Riksintresse rennäring

Enligt 3 kap. 5 §, första stycket miljöbalken ska mark- och vattenområden som har betydelse för renskötelsen skyddas mot åtgärder som kan påtagligt försvåra näringens bedrivande. Enligt andra stycket ska områden av riksintresse för renskötelsen skyddas mot sådana åtgärder. Områdena karaktäriseras ofta som kärnområden, flyttvägar, svåra passager, kalvningsområden och rastbeten.

Renskötelsen bygger på ekologiskt hållbara principer och är därför beroende av ett sammanhållet naturlandskap. Olika områden och möjligheten att förflytta sig däremellan brukar benämnas funktionella samband. De funktionella sambanden skapar grundläggande förutsättningar att bedriva renskötsel i en sammanhållen årscykel. Detta innebär att det skall finnas en säker tillgång till åretruntmarker och vinterbetesmarker som har en avgörande betydelse för rennäringsens bedrivande.

Den fragmentering som landskapet genomgår gör det svårare att hitta och peka ut de värdefulla områden som kan garantera den samiska kulturens överlevnad. Även åtgärder som vidtas utanför ett riksintresseområde kan vara otillåten på grund av de konsekvenser den bedöms ha för riksintresset.¹ Sametinget vill lyfta vikten av att beakta riksintresse och funktionella samband i sin helhet i planarbetet så att renskötelsens möjligheter säkras för framtida generationer.

Samråd med berörda samebyar

Verksamhetsutövaren, i det här fallet det norska gruvbolaget, ska ha dialog direkt med berörda samebyar om planerade exploateringar. Tidigt samråd och dialog med berörda samer är därför nödvändigt, då det är de som besitter aktuell och detaljerad kunskap om den samiska markanvändningen inom ett specifikt område. Ekonomiska resurser för samebyarnas deltagande i samråd och vid framtagande av MKB och rennäringsanalys tillhandahålls av sökanden.² Hos samerna finns traditionell kunskap om renskötselutövandet vidareförmedlat genom generationer och som fortfarande utövas. En

¹ MÖD, Dom meddelad 2020-11-12, Mål nr P 2707-19

² Vilket även är en av rekommendationerna i OECD:s senaste rapport "Mining Regions and Cities Case of Västerbotten and Norrbotten"

grundprincip i genomförandet av konventionen om biologisk mångfald (CBD) är att värdera traditionell kunskap lika mycket som annan kunskap. Renskötarnas traditionella kunskap om sitt sedvanebruk av området och hur renskötseln kommer att påverkas på grund av exploateringen ska respekteras, enligt artiklarna 8j och 10c i CBD.

Sametinget anser att vissa normer ska följas för att det ska anses som att samebyn deltagit effektivt och på ett meningsfullt sätt. Detta innebär att:

- Samråd ska ske i ett tidigt skede.
- Berörda samebyar ska få så mycket information om åtgärden att de kan fatta ett informerat beslut om projektet och om de så önskar lämna sitt "fritt och informerade samtycke".
- Berörda samebyar ska ges möjlighet till ett effektivt deltagande och ett faktiskt inflytande. För att nå ett effektivt deltagande avses; tidsaspekten, ekonomiska resurser och att inga andra faktorer redan låst förutsättningarna.

Enligt folkrättsliga principer har samerna rätt att avgöra om mineralvinning ska ske eller inte. Renskötseln är stor del av den samiska kulturen och en gruvdrift inne i renskötselområdet innebär därför ett hot mot den samiska kulturen och även mot andra samiska näringar som vidareförädling av renkött, duodji, samisk turism. Ursprungsbefolkningen ska avgöra själv hur markerna ska brukas för att värna att mark och vattenresursers inte ytterligare utarmar de samiska näringarnas behov. Enligt Urfolksdeklarationens artikel 26 tillhör alla naturresurser över och under jord inom samernas traditionella landområden samerna. Enligt FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter artikel 27 har samerna rätt till skydd för sin kultur och har därför rätt till ett avgörande inflytande över hur mineralresurserna ska hanteras. Den grundläggande principen om urfolks rätt till delaktighet och inflytande kommer till i uttryck i principen om Free, Prior and Informed Consent – Fritt och informerat Samtycke som lämnats i förväg.

Konsekvenser

En gruvverksamhet påverkar renskötseln och dess förutsättningar i och utanför fyndighetsområdet (både i direkt anslutning och i ett vidare område). Och i detta fall även av en gruvverksamhet på svensk sida och transporter däremellan. Bedömningen av påverkan på rennäringen måste därför göras utifrån en helhetsbild och även innefatta verksamhetsområde, tillänkta transportvägar kopplade till verksamheten (påverkan på betesmarker, utbyggnad, trafik etc.) med mera. Verksamheten behöver sättas i sitt sammanhang där redan pågående gruvverksamhet tillsammans med andra kumulativa effekter bedöms inkl. klimatförändringarna.

Konsekvensutredningen tar inte upp sociala konsekvenser eller kumulativa effekter, det finns risk för att konflikter kan uppstå mellan samebyar samt mellan samebyar och reinbeitedistrikt. Särskilt med tanke på att klimatet förändras och att de samiska traditionella markerna krymper. Pressen från olika aktörer som önskar att nyttja naturresurserna i Sápmi är större än någonsin tidigare. Ingrepp och ändrad markanvändning har idag nått en historisk omfattande nivå. För att kunna bedöma effekterna av planerad verksamhet på renskötseln behövs en meningsfull och heltäckande bild av berörd samebys nuvarande situation med olika exploateringar. En exploatering av marken innebär att landskapet runt omkring påverkas med förändrad natur och förutsättningar. Detta ger konsekvenser för

renskötseln och den samiska kulturen, då den samiska markanvändningen som regel försämras. För att förstå markens betydelse för renskötseln i området krävs information och kunskaper om hur samebyarna bedrivit, bedriver och avser att bedriva sin renskötsel och hur områdets funktion, både på lång och kort sikt, inverkar på samebyns renskötsel som helhet³.

Flera forskningsprojekt⁴, vilka analyserat svensk lagstiftning och myndigheters tillståndspraxis för gruvdrift och dess effekter, visar att det finns ett stort kunskapsglapp angående vilka de faktiska effekterna av gruvindustrin är på den samiska markanvändningen och att konsekvenserna ofta är större än den påverkan som förutses i miljöprövningar. Forskningens resultat visar på omfattande effekter under driftperiod, men även efter avslutad drift. Förutom markförluster, blockering av flyttleder, störningar på renhjorden, rubbningar av årscykeln, minskade slaktvikter och ekonomiska förluster, orsakar gruvverksamheter även psykiska påfrestningar, minskad användning och förlust av traditionell kunskap. I tillägg försvåras möjligheterna att satsa på renskötsel för de yngre medlemmarna i de samebyar där det finns etablerade gruvverksamheter.

Forskning visar att gruvetableringsplaner kan ge upphov till negativa psykosociala hälsoeffekter i form av ångest, stress och oro hos medlemmar i berörda samebyar. Osäkerheten kring beslut och rädsla för att förlora ens försörjning, samt framtida generationers försörjning, medverkar till en potentiell försämrad psykisk hälsa.⁵ Av rapporten framgår att hälsokomponenten i miljökonsekvensbeskrivningar är otillräckliga, då de inte fångar hälsa och dess påverkansfaktorer nog utförligt. Sametinget anser därför att en hälsokonsekvensbeskrivning behöver tas fram.

Miljökonsekvensbeskrivningens avgränsning avseende samisk markanvändning

Sametinget och Svenska Samernas Riksförbund har tagit fram en vägledning för hur samisk markanvändning bör integreras i MKB-processen: <https://www.sametinget.se/26843>

I en MKB ska bland annat följande beskrivas:

- Hur, när och var renskötsel bedrivs i det aktuella området
- Vilken funktion området har för rennäringen
- Samlad bedömning av vilka konsekvenser som kan uppstå för renskötseln inom berörd samebyn samt påverkan på samebyns funktionella samband
- Kumulativa, permanenta, tillfälliga, sociala och kulturella effekter
- Redogöra för berörda riksintressen
- Redovisa förebyggande och skadelindrande åtgärder som vidtas för att minimera störningar på rennäringen
- Redovisa aktuell samt förutsägbar intrångsbild för berörd sameby
- Eventuell påverkan på angränsande samebyar

³ MÖD, Dom meddelad 2020-11-12, Mål nr P 2707-19

⁴ Klöcker Larsen, R. Boström, M. and Mounio sameby. 2021. De kör över en ända: konsekvenser av gruvan i Kaunisvaara för Mounio sameby. Stockholm Environment Institute. Klöcker Larsen, R. Boström, M. and Vilhelmina Södra sameby sameby. 2021. Stockholm Environment Institute

Klöcker Larsen, R. Boström, M. and Voernese sameby. 2021 Stockholm Environment Institute

⁵ Blåhed, Hanna och San Sebastián, Miquel. 2020. "Det är ju faktisk framtiden som tas ifrån en". Umeå Universitet.

- Redovisa vad som framkommit i samråden med samebyarna

Renskötseln är viktig för att Sverige ska kunna nå Agenda 2030-mål 15 "Skydda, återställa och främja ett hållbart nyttjande av landbaserade ekosystem och hejda förlusten av biologisk mångfald" samt bidrar till att uppfylla miljökvalitetsmålen för den biologiska mångfalden. Renskötseln är inte bara en näring i sig utan ett kulturutövande som är central för det samiska folkets möjlighet att vidmakthålla och utveckla sin kultur. Det kan inte uteslutas att gruvverksamheten kommer att påtagligt skada riksintresset.

I Sametingets yttrande har tf. avdelningschef Ingela Nilsson beslutat efter föredragning av samhällsplanerare Anne Walkeapää, avdelning Rennäring, Miljö och Samhälle.

Bilaga: Sametingets yttrande ansökan om bearbetningskoncession Stekenjokk K nr 1 och Levi K nr 1, Vilhelmina kommun